

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.033 у Хмельницькому
університеті управління та права імені
Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Виговського Д.Л. на дисертацію
Малія Миколи Івановича на тему «Особа комп'ютерного злочинця як об'єкт
кримінологічного дослідження», подану на здобуття освітньо-наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності теми дисертації. Очевидним є той факт, що сучасний період розвитку цивілізації означений численними революційними змінами у більшості сфер діяльності людини. При цьому, науково-технічний прогрес досягнув таких показників зростання, що окремі технології (зокрема – надбання наук інформатики й кібернетики) почали безпосередньо впливати на людину й суспільство, продукуючи кардинальні зміни принципів функціонування соціуму. В контексті складових предмету кримінології це дозволяє, щонайменше, констатувати формування у другій пол. ХХ ст. нового, не знаного раніше, виду злочинності – кіберзлочинності.

Очевидно, що в умовах, коли нові способи зловживання комп'ютерними технологіями із злочинними намірами розробляються професійними спільнотами висококваліфікованих спеціалістів, актуальність обраної теми дисертаційного дослідження сумнівів не викликає.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертант визначив найважливіші проблемні аспекти зазначеної теми, сформулювавши їх у виді об'єкту та предмету дослідження. Структура розглядуваного дослідження видається логічною й послідовною. Завдяки тому, що дисертант у першому розділі роботи висвітлив теоретико-методологічні засади дослідження особи комп'ютерного злочинця, це значно спростило сприйняття спеціальної технічної термінології в подальшому тексті. Окремо слід зауважити, що автор обрав найбільш загальноприйнятні визначення ряду термінів, що належать, радше, до жаргонізмів специфічної субкультури професіональних спеціалістів з комп'ютерних технологій, як-то: «фрікер», «кардер», «спуфер» та ін. Це дозволило мінімізувати випадки двоякого розуміння викладених положень, що характерно при довільному використанню неоднозначних спеціальних/жаргонних термінів.

Метою дисертаційного дослідження автор визначив формування методологічних положень пізнання сутності особи комп'ютерного злочинця як об'єкта кримінологічного дослідження. Засоби, що використовувались дисертантом для досягнення зазначеної мети дослідження є належними і функціональними для цього. Систематизацію і класифікацію комп'ютерних злочинців, запропонована автором, є розгорнутою і відповідною меті за обсягом.

З урахуванням поставленої мети, визначеного об'єкта та предмета дослідження дисертантом вдало реалізовано можливості інструментарію як загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів. Природним видається, що при формулюванні теми, як такої, що належить до науки кримінології, автор не міг обійтись без досліджень кримінально-правового характеру, зокрема, визначаючи, які саме кримінальні правопорушення належать до категорії «комп'ютерна злочинність», без чого, очевидно, неможливо чітко визначити, яка саме особа належить до комп'ютерних злочинців.

Також звертає на себе увагу той факт, що дисертант, при здійсненні дослідження опрацював значний масив різномірної інформації. Зокрема, список використаних джерел дозволяє констатувати, що дослідник не обмежився опрацюванням лише джерел суто наукового характеру. У списку зазначені інтернет-джерела, що містять актуальну, на момент звернення, інформацію про здійснення окремих масованих кібератак, звіти вітчизняних та зарубіжних урядових та неурядових організацій, що висвітлюють ситуацію з поширенням кримінальних правопорушень, безпосередньо пов'язаних із кіберзлочинністю, джерела, що висвітлюють стан сучасної науки у сфері кібернетики та комп'ютерних технологій. Дослідження явно вирає від багатовекторності аналізу інформації, що стосується об'єкту та предмету дослідження.

Окремо слід відзначити вміння дисертанта запропонувати власне визначення та класифікацію певної категорії у випадку, коли таке визначення чи класифікація, запропоновані попереднім науковим дослідженням, не видається йому об'єктивним та коректним.

Таким чином, положення, висновки та рекомендації, отримані Малієм М.І. у дисертаційному дослідженні характеризуються логічністю, вивіреністю і належною структурованістю, що дозволяє їх визначити як такі, що вирішують завдання, поставлені перед автором.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу у наукових публікаціях.

Аналіз напрацювань українських науковців-кримінологів в сфері визначення специфічних ознак, притаманних особі кіберзлочинця, дозволяє стверджувати, що розглядувана дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням зазначеної проблематики. Дослідження, що передували дисертаційній роботі Малія М.І. розглядали окремі аспекти проблематики кіберзлочинності та визначення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній сфері.

Новизна дисертаційного дослідження, що розглядається, впливає із вищезазначеного. Зокрема, автор провів комплексний аналіз основних критеріїв, що дозволяють: 1) виокремити особу комп'ютерного злочинця серед інших осіб, що схильні до вчинення кримінальних правопорушень із використанням комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій; 2) визначити специфічні ознаки, схильності і навички, притаманні особі комп'ютерного злочинця; 3) класифікувати комп'ютерних злочинців в залежності від їх злочинної спеціалізації у цій сфері. При цьому слід зауважити,

що на думку рецензента варто було більш детально вказати відмінності комп'ютерного злочинця одного виду від подібного або суміжного, оскільки часто такий поділ має доволі умовний характер, що може призвести до помилок у розумінні викладеної інформації серед науковців, які не мають спеціальної кваліфікації у сфері комп'ютерних технологій.

В роботі автором запропоновано як конкретні заходи, спрямовані як на протидію конкретним проявам кіберзлочинності, так і опосередковані, спрямовані на підвищення фахового рівня співробітників правоохоронних органів та інших осіб, на яких покладено обов'язки по здійсненню профілактики й боротьби із кримінальними правопорушеннями в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж.

До новизни також слід віднести пропозицію автора по поділу комп'ютерної злочинності в кіберпросторі на наземну й космічну. Вказана пропозиція видається нам, безсумнівно, оригінальною і цікавою, втім – сильно б виграла, аби дисертант більш докладно аргументував в роботі доцільність вказаного поділу. З іншої сторони, надмірне заглиблення в деталі кожного судження, яке не є загальноновизнаним на даний момент, безперечно, призвело б до надмірного і недоцільного збільшення обсягу роботи, що, крім всього іншого, зашкодило б зосередитись на основній канві дослідження.

Таким, що заслуговує на увагу, слід визнати пропозицію Малія М.І. створити загальносвітову Стратегію кібербезпеки відповідних вітчизняних і міжнародних відомств, установ та організацій. Цілком логічно, що сучасний світ із розвитком технологій у найрізноманітніших сферах людської діяльності змінюється швидко й зримо. Поява за останнє століття доступних засобів сполучення між континентами, можливості моментального обміну інформацією по усьому світу призвела, крім позитивних для людства наслідків, і до бурхливого розвитку транснаціональної, і навіть – глобальної злочинності. Враховуючи специфіку здійснення кримінальних правопорушень в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж у співучасті, а особливо – стійкими злочинними групами, саме глобалізаційні процеси провокують розвиток міжнародної кіберзлочинності і полегшують вчинення кримінальних правопорушень в цій сфері на території декількох держав одразу. Очевидно, що й заходи протидії міжнародній кіберзлочинності повинні не обмежуватись національним законодавством і діяльністю правоохоронних структур однієї країни, але мають носити характер найтіснішої міжнародної співпраці, як на це й вказує автор. Разом з тим, не є чітко сформульованою думка Малія М.І. з приводу концептуальних аспектів налагодження такої співпраці. Чинна міжнародна ситуація свідчить, що і у сфері вирішення більш очевидних з точки зору моралі та невідкладних глобальних проблем (масовий голод, екологічні катастрофи, акти геноциду стосовно представників конкретних народів) міжнародні організації часто нездатні налагодити ефективну співпрацю. В конкретному ж випадку ситуація ускладнюється тим, що законодавство різних країн світу, яке

передбачає криміналізацію діянь, пов'язаних з кіберзлочинністю й відповідальність за них різниться, подекуди – кардинально. Доцільно було б, на нашу думку, уточнити бачення автора з приводу вказаної проблеми.

Разом з тим можна констатувати, що наукове дослідження, проведене Малієм М.І., має не лише теоретичне, але й практичне значення. Наведені дисертантом висновки, положення та пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності для удосконалення чинного законодавства, а також у практичній діяльності правоохоронних органів, на які покладається обов'язок протидіяти кіберзлочинності.

Основні результати дисертації Малія М.І. висвітлено в 25 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у фахових періодичних виданнях України, 2 статті – в інших вітчизняних виданнях, 1 – у зарубіжних наукових виданнях, 7 – у колективних монографіях, а також тезах 11 доповідей на науково-практичних конференціях, що відповідає вимогам, передбаченим постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в анотації до дисертації, зміст якої відповідає встановленим вимогам. Текст дисертації викладено у науковому стилі, що дозволяє засвоювати значні обсяги інформації без втрати основної думки автора.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності. Розглядуване дисертаційне дослідження містить згадку про велику кількість попередніх досліджень, втім, Малій М.І. завжди посилається на згадувані роботи, оформлюючи цитати у відповідності до встановлених вимог. Моментів, які б вказували на порушення академічної доброчесності з боку автора рецензентом не виявлено.

Разом з тим, розглядуване дисертаційне дослідження, як і будь-який результат праці людини, викликає ряд питань, зауважень, уточнень.

1. Автор у ряді випадків порушує логічні правила співвідношення часткового і загального, що призводить до хибного розуміння обсягу поняття. Наприклад, на стор. 136 дисертант використовує наступне уточнення: «...тенденцій розвитку кіберзагроз (кіберзлочинності, кібертерористичних актів, кібератак тощо)». Таким чином, можна зробити висновок, що до поняття «кіберзагроза» включено, принаймні, три її види: «кіберзлочинність», «кібертерористичний акт» та «кібератака». Але побіжного погляду достатньо, аби впевнено сказати: поняття «кіберзагроза» є категорією загальною, більш широкою, аніж «кіберзлочинність» і необов'язково пов'язаною із протиправною діяльністю (варто згадати знамениту «Проблему 2000-го року», яка вважалась глобальною кіберзагрозою). В свою чергу, «кібертерористичний акт» є одним з проявів «кіберзлочинності», а «кібератака» - це не вид злочинної діяльності, а спосіб вчинення протиправного діяння в цій сфері, зокрема – кіберзлочину.

2. Як вже було зауважено вище, вимагає уточнення пропозиція автора на стор. 126 дисертації «створити загальносвітову Стратегію кібербезпеки відповідних вітчизняних і міжнародних відомств, установ та організацій». Ідея, безсумнівно, правильна і корисна, але – виключно в теорії. На жаль, сам дисертант не уточнив хоча б загальних положень, які б містила вказана Стратегія, не зазначив, на яких принципах і серед представників яких територіальних утворень чи націй вона має функціонувати. А пропозиція глобального масштабу цього, на нашу думку, вимагає.

3. Висновки в підрозділі 3.2, зокрема «Вважаємо, що уже сьогодні є нагальна потреба у подальшому поглибленні наукових досліджень міжнародної та регіональної юрисдикції, щодо...» (стор.169) є доволі абстрактними й неконкретними, робота значно виграє, якщо ці ідеї будуть втілені в пропозиції організаційних та законотворчих змін, спрямованих на оптимізацію протидії кіберзлочинності.

4. Не зовсім зрозуміло, що автор має на увазі, коли згадує «кіберкримінологію» (стор. 169). З тексту можна припустити, що мова йде про окрему науку, яка має власний предмет, а не частину кримінології, як науки більш загальної. Враховуючи, що сучасна кримінологія у своїй Особливій частині як один з видів злочинності вже розглядає кіберзлочинність, незрозуміло, навіщо виносити частину кримінології за її межі? Очевидно, що, до прикладу, злочинність на сексуальному ґрунті проявляється в кримінальних правопорушеннях, зазвичай, більш суспільно-небезпечних, аніж кіберзлочинність, бо в більшості випадків пов'язана з насильством, нерідко – вбивствами. В такому випадку, за аналогією з пропозицією автора, варто було б вести мову про «сексопатокримінологію», недоцільність чого, на нашу думку, демонструє очевидну хибність подібного підходу зі сторони дисертанта.

5. Незважаючи на те, що дисертант, безсумнівно, володіє державною мовою на високому рівні і стиль тексту дисертації справляє позитивне враження, в роботі зустрічаються випадки «калькування» слів з російської мови. До прикладу, на стор.стор. 68, 92, 96, 180, 181 та ін. зустрічається термін «кіберплут». Очевидно, що це слово утворене з використанням російського слова «плут», аналогом якого в українській мові можна назвати слова «шахрай», «пролаза», «дурисвіт», «крутий» та чимало інших. На нашу думку, автору слід було б звернути більш прискіпливу увагу на етимологічні особливості термінів, що він їх використовує.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені рецензентом зауваження і пропозиції мають, в основному, дорадчий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Малія Миколи Івановича на тему «Особа комп'ютерного злочинця як об'єкт кримінологічного дослідження є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що можуть стати підґрунтям для підвищення ефективності засобів протидії кіберзлочинності.

2. Дисертація Малія М.І. виконана і оформлена у відповідності до вимог, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), відповідає пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Здобувач Малій Микола Іванович заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент

**доцент кафедри кримінального
права та процесу Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент**

Дмитро ВИГОВСЬКИЙ